

Rozwój mowy od narodzin do dorastania

5 sierpnia 2026

Rozwój mowy obejmuje nabywanie sprawności językowych i komunikacyjnych. Nie ogranicza się więc do pojawienia się pierwszych słów ani do poprawnego budowania zdań. Składają się na niego percepcja mowy, produkowanie wypowiedzi, rozumienie znaczeń, przyswajanie reguł gramatycznych oraz pragmatyka, czyli umiejętność posługiwania się językiem do różnych celów w sytuacjach społecznych.

Dziecko musi nauczyć się rozpoznawać dźwięki mowy, wyodrębniać słowa z ciągłego strumienia wypowiedzi, przypisywać im znaczenia oraz łączyć je zgodnie z regułami języka. Stopniowo opanowuje również zasady dialogu, dostosowuje komunikaty do partnera i uczy się wykorzystywać język do informowania, proszenia, komentowania, opowiadania oraz wyrażania własnych doświadczeń.

Rozwój języka jest procesem długotrwałym. Jego początki można odnaleźć jeszcze przed narodzinami, natomiast kolejne ważne przemiany zachodzą w niemowlęctwie, wieku przedszkolnym, okresie szkolnym i dorastaniu.

Dyspozycje do opanowania języka

Jednym z podstawowych problemów psychologii języka jest pytanie o to, w jakim stopniu zdolność opanowania mowy jest wrodzona, a w jakim zależy od doświadczenia. Poszczególne koncepcje różnią się znaczeniem przypisywanym biologicznym dyspozycjom, ogólnym mechanizmom poznawczym, naśladownictwu, wzmocnieniom oraz interakcjom społecznym.

Badacze o orientacji natywistycznej uważają, że same wzory językowe dostarczane przez otoczenie nie wystarczają do

wyjaśnienia rozwoju mowy. Język jest niezwykle złożonym systemem, a wypowiedzi słyszane przez dziecko nie przedstawiają bezpośrednio wszystkich obowiązujących reguł. Mimo to dzieci stosunkowo szybko zaczynają tworzyć zdania, których nigdy wcześniej nie słyszały. Wykraczają więc poza proste odtwarzanie zachowań dorosłych.

Natywiści zakładają, że człowiek przychodzi na świat wyposażony w odpowiednie struktury mózgowe i dyspozycje ułatwiające przyswajanie języka. Kontakt z mową otoczenia pozostaje konieczny, ale jego zadaniem jest przede wszystkim uruchomienie i ukierunkowanie wrodzonych możliwości.

Koncepcja Noama Chomsky'ego

Najbardziej znanym przedstawicielem natywizmu jest Noam Chomsky. Zaproponował on istnienie wrodzonego mechanizmu opanowywania języka, określanego skrótem LAD. Mechanizm ten nie oznacza gotowej znajomości konkretnego języka. Dziecko nie rodzi się ze słownikiem ani z regułami gramatycznymi języka używanego przez jego rodziców. Dysponuje natomiast biologicznie uwarunkowaną zdolnością wykrywania prawidłowości językowych oraz konstruowania na ich podstawie wewnętrznego systemu reguł.

W pierwotnej koncepcji Chomsky rozróżniał strukturę głęboką i powierzchniową wypowiedzi. Struktura głęboka odnosiła się do podstawowych relacji znaczeniowych, natomiast powierzchniowa do konkretnej postaci zdania. Reguły gramatyczne miały umożliwiać przechodzenie między tymi poziomami.

W późniejszym ujęciu Chomsky szerzej uwzględnił procesy przyswajania struktur i reguł gramatycznych. Powstała w ten sposób teoria zasad i parametrów. Zakłada ona istnienie wspólnych dla języków zasad oraz parametrów, które mogą przyjmować odmienne wartości w różnych systemach językowych. Kontakt z mową otoczenia pozwala dziecku ustalić, jakie rozwiązania obowiązują w jego języku rodzimym.

Koncepcja Stevena Pinkera

Do nurtu natywistycznego nawiązuje również teoria wyuczalności i rozwoju języka Stevena Pinkera. Pinker opisuje język jako swoisty instynkt, a więc zdolność wynikającą z biologicznego wyposażenia człowieka. Jednocześnie podkreśla znaczenie wyuczalności.

Wrodzone predyspozycje nie zastępują kontaktu z językiem, lecz umożliwiają sukcesywne przyswajanie słów i reguł na podstawie doświadczenia. Rozwój mowy jest więc rezultatem współdziałania biologicznego przygotowania organizmu i informacji językowych dostępnych w środowisku.

Podejście poznawcze

Badacze o orientacji poznawczej nie przyjmują istnienia mechanizmu przeznaczonego wyłącznie do nauki języka. Ich zdaniem dziecko wykorzystuje ogólne zdolności poznawcze, które służą także zdobywaniu innej wiedzy o świecie. Znaczenie mają między innymi kategoryzowanie, wykrywanie regularności, zapamiętywanie, porównywanie, tworzenie reprezentacji i wnioskowanie.

Rozwój języka pozostaje w tym ujęciu związany z całym rozwojem poznawczym. Aby poprawnie używać określonego słowa, dziecko musi wyodrębnić odpowiadające mu pojęcie. Musi również zrozumieć, że nazwa może odnosić się nie tylko do jednego przedmiotu, ale do całej klasy podobnych obiektów.

Dziecko jest aktywnym badaczem języka. Porównuje wypowiedzi, odkrywa prawidłowości i tworzy własne hipotezy dotyczące znaczeń oraz gramatyki. Świadczą o tym między innymi błędy będące logicznym zastosowaniem poznanej reguły do form wyjątkowych.

Teorie uczenia się

Zwolennicy teorii uczenia się wyjaśniają rozwój mowy przede wszystkim za pomocą wzmocnienia i naśladownictwa. Opiekunowie reagują pozytywnie na wypowiedzi dziecka, które są zrozumiałe albo zbliżone do prawidłowych. Uśmiech, pochwała, zainteresowanie lub spełnienie prośby zwiększają prawdopodobieństwo ponownego użycia określonej formy.

Opanowywanie mowy może w ten sposób przebiegać drogą kolejnych przybliżeń. Początkowo wzmacniane są wypowiedzi jedynie podobne do oczekiwanych, a następnie formy coraz bardziej precyzyjne.

Ważną rolę odgrywa również naśladownictwo. Dziecko słucha wypowiedzi dorosłych, powtarza słowa i konstrukcje, a następnie włącza je do własnego repertuaru. Mechanizmy te uczestniczą w nauce wymowy, słownictwa i społecznie przyjętych zwrotów.

Teorie uczenia się nie wyjaśniają jednak w pełni sposobu opanowywania gramatyki. Dzieci tworzą zdania, których wcześniej nie słyszały, oraz wykorzystują reguły w nowych sytuacjach. Sama imitacja nie tłumaczy więc twórczego charakteru języka.

Społeczne uczenie się języka

Zwolennicy teorii społecznego uczenia się podkreślają, że język rozwija się podczas kontaktów z innymi ludźmi. Dziecko nie przyswaja wyłącznie słów i form gramatycznych. Poznaje również reguły dialogu, uczy się oczekiwania na swoją kolej, reagowania na wypowiedź partnera i utrzymywania wspólnego tematu.

Interakcja dostarcza znaczącego kontekstu. Słowa pojawiają się w związku z przedmiotami, działaniami i intencjami uczestników rozmowy. Partner komunikacyjny reaguje na zachowanie dziecka i

dostosowuje wypowiedzi do poziomu jego rozwoju.

E.L. Moerk zaproponował model łączący elementy teorii uczenia się, społecznego uczenia oraz poznawczej koncepcji Piageta. Zgodnie z nim opanowywanie języka zależy od ciągłego cyklu sprzężeń zwrotnych między dzieckiem i rodzicami.

Dziecko formułuje wypowiedź, a opiekun odpowiada, potwierdza jej znaczenie, rozwija ją albo dostarcza prawidłowego wzoru. Reakcja dorosłego staje się materiałem do kolejnej próby. Informacja zwrotna nie jest jednak mechanicznie kopiowana. Dziecko interpretuje ją zgodnie z aktualnym poziomem własnego rozwoju poznawczego.

Język jest zjawiskiem zbyt złożonym, aby można go było w pełni wyjaśnić za pomocą jednej teorii. Najpełniejsze ujęcie wymaga uwzględnienia interakcji między wrodzonymi dyspozycjami, dojrzewaniem mózgu, ogólnym rozwojem poznawczym, doświadczeniem językowym i relacjami społecznymi.

Prenatalne początki rozwoju językowego

Przygotowanie do opanowania języka zaczyna się jeszcze przed narodzinami. W okresie prenatalnym rozwija się układ słuchowy, a w późniejszych miesiącach ciąży płód staje się coraz bardziej wrażliwy na dźwiękowe właściwości mowy.

Około szóstego miesiąca życia prenatalnego reaguje na prozodię, czyli rytm wypowiedzi i przebieg intonacji. Nie rozpoznaje jeszcze poszczególnych słów, ale może doświadczać regularności akustycznych charakterystycznych dla głosu ludzkiego.

Pod koniec okresu płodowego obserwuje się wyraźną wrażliwość na głos matki. Jego melodia, rytm i intonacja stają się znajome przed narodzinami. Doświadczenia prenatalne nie oznaczają znajomości języka, ale przygotowują dziecko do

późniejszego różnicowania bodźców mownych.

Percepcja języka w niemowlęctwie

Po narodzinach zdolności percepcyjne szybko się doskonalią. Już w drugim miesiącu życia niemowlę może odróżniać język matki od języków należących do innych grup rytmicznych, wykorzystując między innymi właściwości akcentowania.

Początkowo wrażliwość dziecka obejmuje szeroki zakres różnic między dźwiękami. Około piątego miesiąca uwaga coraz wyraźniej koncentruje się na cechach charakterystycznych dla języka rodzimego. Dziecko zaczyna odkrywać, jakie kombinacje dźwięków są w nim możliwe, i uzyskuje wstępną orientację w granicach słów.

Mowa docierająca do niemowlęcia nie składa się z wyraźnie oddzielonych jednostek. Kolejne głoski, sylaby i słowa tworzą ciągły strumień dźwięków. Jednym z pierwszych zadań językowych jest więc segmentacja tego strumienia, czyli rozpoznawanie powtarzających się jednostek i wyodrębnianie słów.

Mowa skierowana do dziecka

Szczególne znaczenie ma mowa kierowana bezpośrednio do dziecka. Różni się ona od rozmowy między dorosłymi pod względem fonologicznym, składniowym i ekspresywnym.

Charakteryzuje ją wyższy ton głosu, wyrazista i zróżnicowana intonacja oraz mocniejsze akcentowanie istotnych elementów. Uwydatnienie melodii wypowiedzi przyciąga uwagę niemowlęcia i może ułatwiać rozpoznawanie regularności w strumieniu mowy.

Na poziomie składniowym wypowiedzi są zazwyczaj krótsze i prostsze, a ważne słowa oraz konstrukcje często się powtarzają. Mowa skierowana do dziecka cechuje się również dużą ekspresywnością. Dorośli używają zdrobnień, zmiękczeń, mimiki i gestów.

Taki sposób mówienia nie jest jedynie uproszczonym wzorem językowym. Stanowi część interakcji związanej z aktualną sytuacją i wspólnym przedmiotem uwagi. Dzięki temu dziecko może łączyć słyszane formy z osobami, obiektami i działaniami.

Od pierwszych dźwięków do gaworzenia

Rozwój produkcji mowy przebiega stopniowo. Już w pierwszym miesiącu życia niemowlę wytwarza dźwięki przypominające samogłoski. Nie mają one jeszcze statusu słów i nie są świadomie podporządkowane regułom języka, ale stanowią początek ćwiczenia aparatu głosowego.

Między drugim a trzecim miesiącem pojawia się gruchanie. Ma ono znaczenie komunikacyjne, ponieważ występuje między innymi w kontakcie z opiekunem i może podtrzymywać wzajemną wymianę. Nadal pozostaje jednak zachowaniem przedjęzykowym.

Około siódmego miesiąca rozwija się gaworzenie zasadnicze. Niemowlę tworzy płynne połączenia spółgłoskowo-samogłoskowe i wielokrotnie powtarza podobne sylaby, na przykład „babababa”. Produkcyjne te przypominają materiał, z którego budowane są słowa, ale zazwyczaj nie odnoszą się jeszcze w stały sposób do określonych przedmiotów.

Około dziesiątego miesiąca pojawia się gaworzenie złożone. Dziecko zaczyna modyfikować sekwencje sylab i łączyć ich różne warianty. Jednocześnie coraz wyraźniej wykorzystuje dźwięki charakterystyczne dla języka słyszanego w swoim otoczeniu.

Pierwsze słowa

Pod koniec pierwszego roku życia gaworzenie zaczyna współistnieć z wypowiedaniem pierwszych słów. Za słowo można uznać takie połączenie dźwięków, którego dziecko używa w sposób sensowny i względnie stały w obecności określonego

obiekту albo w konkretnej sytuacji.

O językowym charakterze formy decyduje więc nie tylko jej brzmienie, lecz również związek ze znaczeniem i intencją komunikacyjną. Przykładowo wypowiedzenie „da” połączone ze wskazaniem przedmiotu może oznaczać prośbę o jego podanie.

Pierwsze słowa pojawiają się przeciętnie około dwunastego miesiąca. W różnych kulturach mają podobny charakter. Dzieci nazywają przede wszystkim dobrze znane osoby, codzienne przedmioty, zwierzęta, pokarmy oraz czynności. W ich repertuarze występują także wypowiedzi regulujące kontakty społeczne, takie jak „pa-pa”.

Wśród pierwszych wyrazów dominują rzeczowniki, ponieważ odnoszą się do konkretnych i stosunkowo łatwych do wyodrębnienia elementów otoczenia. Dziewczynki przeciętnie zaczynają mówić nieco wcześniej, ale między dziećmi występują znaczne różnice indywidualne.

Pod koniec drugiego roku życia słownik czynny obejmuje zwykle od około pięćdziesięciu do dwustu słów. Słownik bierny, czyli zbiór wyrazów rozumianych, jest przy tym większy niż liczba form samodzielnie wypowiedzianych.

Holofrazy i mowa telegraficzna

Pierwsze wypowiedzi mają postać jednowyrazową. Określa się je mianem holofraz, ponieważ pojedyncze słowo może przekazywać znaczenie całego zdania. Ta sama forma może oznaczać prośbę, pytanie, informację albo sprzeciw, zależnie od intonacji, gestu i sytuacji.

Słowo „mama” może oznaczać przywołanie matki, informację o jej obecności albo prośbę, aby wykonała określoną czynność. Interpretacja holofrazy wymaga więc uwzględnienia kontekstu pozajęzykowego.

Okolo osiemnastego miesiąca pojawiają się połączenia

dwuwyrazowe. Dziecko może powiedzieć „mama lala”, nie posługując się jeszcze pełnym zestawem reguł gramatycznych. Takie zestawienie może oznaczać, że lalka należy do mamy, że mama ją trzyma albo że powinna ją podać.

Wypowiedzi zbudowane przede wszystkim ze słów niosących główną treść określa się jako mowę telegraficzną. Pomijane są w niej liczne elementy gramatyczne, lecz zasadniczy sens komunikatu pozostaje możliwy do odczytania.

Rozumienie znaczeń

Opanowanie słownika wymaga zrozumienia, że słowo jest umownym znakiem. Jego brzmienie nie musi pozostawać w naturalnym związku z oznaczanym przedmiotem. Z tego powodu dziecku może być początkowo łatwiej przyjąć nazwy onomatopeiczne, takie jak „hau-hau”.

Dziecko musi również odkryć, że nazwa może odnosić się nie tylko do jednego obiektu, ale do całej klasy. Słowo „kot” nie oznacza wyłącznie konkretnego zwierzęcia spotykanego w domu, lecz wszystkich przedstawicieli określonej kategorii.

Trudności te ujawniają się w nadmiernym zawężaniu i rozszerzaniu znaczenia. Nadmierne zawężanie polega na odnoszeniu nazwy wyłącznie do jednego obiektu, na przykład używaniu słowa „pies” tylko wobec własnego psa.

Nadmierne rozszerzanie występuje wtedy, gdy dziecko obejmuje jedną nazwą również obiekty należące do innych kategorii. Może na przykład nazywać psem wszystkie czworonożne zwierzęta. Błędy te pokazują, że dziecko aktywnie formułuje hipotezy dotyczące zakresu znaczeń i koryguje je pod wpływem doświadczenia.

Około dwunastego miesiąca dziecko rozumie przeciętnie kilka lub kilkanaście słów, a około osiemnastego miesiąca zasób ten może obejmować już około stu wyrazów.

W odkrywaniu znaczeń wykorzystuje wskazówki gramatyczne, leksykalno-poznawcze i kontekstowe. Miejsce słowa w zdaniu może podpowiadać, do jakiej kategorii ono należy. Dziecko korzysta również z założenia, że nowa nazwa odnosi się raczej do całego obiektu niż do jego przypadkowej części oraz że przedmioty posiadają względnie stałe określenia. Znaczenie pomagają ustalić także gesty, kierunek spojrzenia dorosłego i aktualna sytuacja.

Pragmatyka i komunikacja gestowa

Rozwój języka od początku stanowi część rozwoju społecznego. Zanim dziecko zacznie swobodnie mówić, uczestniczy w uporządkowanych wymianach z opiekunem. Przykładem są zabawy wymagające naprzemiennych reakcji partnerów, takie jak „a ku-ku”.

Zabawy te uczą oczekiwania na ruch drugiej osoby, podejmowania własnej kolejki i przewidywania przebiegu interakcji. Stanowią wczesne przygotowanie do dialogu.

W pierwszych latach zdolności dialogowe są jeszcze ograniczone. Rozmowy mają często prostą strukturę pytania i odpowiedzi, a utrzymanie dłuższego tematu wymaga pomocy osoby dorosłej. Dziecko wczesnie potrafi jednak komunikować intencje za pomocą spojrzenia, wokalizacji i gestów.

Protoimperatywy służą wpływaniu na zachowanie partnera i osiągnięciu określonego celu. Dziecko wskazuje zabawkę, aby dorosły mu ją podał. Protodeklaratywy służą natomiast dzieleniu doświadczenia. Dziecko wskazuje obiekt nie po to, aby go otrzymać, lecz aby skierować na niego uwagę drugiej osoby i wspólnie przeżyć zainteresowanie.

Wczesna komunikacja nie ogranicza się zatem do zaspokajania potrzeb. Służy również tworzeniu wspólnego pola uwagi oraz dzieleniu się doświadczeniami.

Rozwój języka w średnim dzieciństwie

Okres od drugiego do szóstego roku życia przynosi szczególnie dynamiczne zmiany językowe. Jednym z ważnych osiągnięć staje się wgląd nazywania, czyli odkrycie, że osoby, przedmioty, czynności i właściwości mają swoje nazwy.

Dziecko zaczyna aktywnie pytać o znaczenie słów i poszukiwać określeń dla elementów otoczenia. Tempo rozwoju słownika wyraźnie wzrasta. Może ono przyswajać kilka nowych wyrazów dziennie, a pod koniec wieku przedszkolnego jego słownik czynny obejmuje około czterech–pięciu tysięcy słów. Słownik bierny może być znacznie większy.

Zmiana nie ma wyłącznie charakteru ilościowego. Znaczenia słów stają się dokładniejsze, a relacje między nimi lepiej uporządkowane. Młodsze dzieci grupują wyrazy przede wszystkim według związków tematycznych. Łączą na przykład słowa „pies”, „buda” i „kość”, ponieważ elementy te występują razem w znanych sytuacjach.

Około piątego roku życia coraz częściej pojawia się organizowanie słów według wspólnej kategorii semantycznej. Dziecko rozumie, że pies, kot i koń należą do kategorii zwierząt, nawet jeśli nie występują razem w jednej sytuacji.

Rozwój gramatyki w wieku przedszkolnym

Krótkie zdania dwu- i trzywyrazowe stopniowo ustępują wypowiedziom bardziej rozbudowanym. Dziecko uwzględnia podstawowy porządek słów, a następnie opanowuje zasady deklinacji i koniugacji.

Pozwala mu to precyzyjniej wyrażać relacje czasowe, przestrzenne i przyczynowe. Pod koniec okresu przedszkolnego

potrafi tworzyć zdania złożone współrzędnie i podrzędnie.

Charakterystycznym przejawem aktywnego przyswajania gramatyki jest hiperregularyzacja. Polega ona na stosowaniu opanowanej reguły także do form wyjątkowych. Błąd takiego rodzaju nie świadczy o braku wiedzy. Przeciwnie, pokazuje, że dziecko wykryło określoną prawidłowość i próbuje konsekwentnie ją uogólnić.

Wiek przedszkolny jest okresem dużej kreatywności językowej. Dziecko tworzy własne nazwy i formy wyrazowe, wykorzystując poznane reguły słowotwórcze. Nie ogranicza się do powtarzania wypowiedzi dorosłych, ale aktywnie konstruuje nowe komunikaty.

Rozumienie i świadomość językowa

W wieku przedszkolnym dzieci tworzą przede wszystkim definicje funkcjonalne i opisowe. Wyjaśniają znaczenie przedmiotu, wskazując, do czego służy, jak wygląda lub co można z nim zrobić. Zaczynają także rozumieć niektóre słowa wieloznaczne i prostsze metafory.

Rozwija się świadomość językowa, czyli zdolność traktowania języka nie tylko jako narzędzia porozumiewania się, ale również jako przedmiotu refleksji. Początkowo dziecko uznaje za słowa przede wszystkim rzeczowniki posiadające konkretne, łatwe do wyobrażenia znaczenie.

Stopniowo odkrywa, że język składa się z jednostek, które można wyodrębniać, porównywać i przekształcać. Zaczyna także orientować się, czym opowiadanie różni się od innych form wypowiedzi.

Pragmatyka i narracja w wieku przedszkolnym

Dziecko coraz sprawniej przejmuje tury w rozmowie, czeka na

wypowiedź partnera i podtrzymuje wspólny temat. Uczy się również dostosowywania sposobu mówienia do wieku, pozycji i stopnia znajomości rozmówcy.

Rozwija się kompetencja narracyjna. Opowiadania stają się dłuższe, zawierają więcej epizodów i stopniowo uwzględniają podstawowe elementy strukturalne: bohaterów, miejsce, problem, działania i zakończenie.

Początkowe narracje mogą przypominać luźny zbiór zdarzeń. Z czasem stają się coraz lepiej uporządkowane czasowo i przyczynowo. Pod koniec wieku przedszkolnego pojawiają się również początki nabywania umiejętności czytania i pisanie.

Rozwój języka w późnym dzieciństwie

Okres od około szóstego do jedenastego roku życia wiąże się z rozpoczęciem systematycznej nauki szkolnej. Język staje się podstawowym narzędziem zdobywania, przekazywania i porządkowania wiedzy.

Zasób słownikowy nadal szybko się zwiększa. Dziecko poznaje wyrazy należące do różnych dziedzin i stopniowo opanowuje bardziej precyzyjne znaczenia. Początkowo jego definicje nadal są konkretne i odnoszą się przede wszystkim do wyglądu oraz funkcji przedmiotów.

Po dziewiątym roku życia coraz częściej pojawiają się definicje kategoryjne. Dziecko potrafi wskazać kategorię nadrzędną i cechy odróżniające dane pojęcie od innych przedstawicieli tej kategorii. Wiedza językowa staje się bardziej hierarchiczna i abstrakcyjna.

Doskonali się rozumienie złożonych konstrukcji gramatycznych. Ma to znaczenie dla właściwej interpretacji poleceń, podręczników i tekstów, w których relacje między informacjami są przedstawione w rozbudowanej formie.

Metajęzykowa refleksja ucznia

Edukacja gramatyczna wpływa na rozwój świadomości metajęzykowej. Dziecko zaczyna uznawać za słowa nie tylko rzeczowniki, czasowniki i przymiotniki, ale również wyrazy funkcyjne, takie jak przyimki oraz spójniki.

Potrafi świadomie analizować formy językowe i wskazywać reguły gramatyczne. Wiedza intuicyjna, wcześniej wykorzystywana w spontanicznym mówieniu, staje się wiedzą możliwą do nazwania i poddania refleksji.

Rozumienie wieloznaczności stanowi podstawę interpretowania metafor i humoru. Uczeń zaczyna zauważać, że tę samą wypowiedź można odczytać na kilku poziomach, a zamierzony sens nie zawsze jest identyczny z dosłownym znaczeniem słów.

Kompetencja pragmatyczna i narracyjna

Rozwój pragmatyczny polega między innymi na trafniejszym dostosowywaniu informacji do potrzeb rozmówcy. Dziecko potrafi ocenić, czego partner już wie, a co należy mu wyjaśnić. Stosuje bardziej wyrafinowane strategie konwersacyjne, zwłaszcza gdy trzeba uzasadnić stanowisko, przekonać odbiorcę albo wyjaśnić nieporozumienie.

Między siódmym a dziesiątym rokiem życia szczególnie intensywnie rozwija się kompetencja narracyjna. Opowiadania stają się rozbudowane i spójne, a wydarzenia są coraz lepiej powiązane czasowo i przyczynowo. Dziecko uwzględnia wiedzę odbiorcy, przedstawia motywacje bohaterów i świadomie buduje strukturę historii.

Najważniejszym nowym obszarem jest intensywne opanowywanie języka pisanego. Piśmienność obejmuje nie tylko techniczną umiejętność odczytywania i zapisywania znaków, ale również

rozumienie funkcji tekstu i posługiwanie się nim w różnych celach.

Warunki promujące rozwój piśmienności

Fields i Spangler wyróżniają sześć grup warunków sprzyjających opanowywaniu czytania i pisania. Pierwszym jest środowisko bogate w druki, w którym dziecko ma dostęp do książek, czasopism, etykiet i innych form tekstu.

Drugim warunkiem jest otoczenie bogate w język mówiony. Rozmowy i słuchanie rozbudowanych wypowiedzi rozwijają słownictwo oraz przygotowują do rozumienia tekstów.

Trzecim czynnikiem są doświadczenia bezpośrednie, które dostarczają wiedzy o świecie i wzbogacają zasób pojęć. Dziecku łatwiej rozumieć tekst, jeżeli posiada doświadczenia związane z opisywanymi zdarzeniami.

Czwartą grupę tworzą doświadczenia z reprezentacją symboliczną. Dziecko uczy się dzięki nim, że znaki, obrazy i słowa mogą zastępować rzeczy oraz wydarzenia.

Piątym warunkiem jest eksperymentowanie z pisanem. Dziecko powinno mieć możliwość podejmowania prób zapisywania słów i odkrywania zasad pisma, zanim jeszcze osiągnie pełną poprawność.

Szóstym warunkiem jest eksplorowanie czytania, czyli aktywny kontakt z tekstem również przed osiągnięciem pełnej biegłości. Wszystkie te elementy tworzą środowisko, w którym język pisany ma wyraźny sens komunikacyjny i poznawczy.

Rozwój języka w okresie dorastania

W okresie od około jedenastego do osiemnastego roku życia zmiany językowe są mniej widowiskowe niż w pierwszych latach,

ale nadal mają istotny charakter jakościowy.

Słownik wzbogaca się przede wszystkim o pojęcia abstrakcyjne, potrzebne do opisywania idei, wartości, procesów psychicznych i złożonych relacji społecznych. Młody człowiek może dzięki temu prowadzić rozważania wykraczające poza bezpośrednio obserwowane sytuacje.

Nadal poprawia się rozumienie skomplikowanych konstrukcji gramatycznych. Dorastający potrafi śledzić długie wypowiedzi, w których znaczenie zależy od relacji między wieloma częściami zdania. Coraz swobodniej posługuje się również językiem właściwym nauce, literaturze i dyskusji argumentacyjnej.

Szczególnie ważne jest wychodzenie poza literalne znaczenie wypowiedzi. Młody człowiek coraz trafniej interpretuje metafory, ironię i sarkazm. Uwzględnia kontekst, intencję nadawcy oraz rozbieżność między dosłowną treścią komunikatu a jego zamierzonym sensem.

Kompetencja pragmatyczna przejawia się w elastycznym dostosowywaniu stylu mówienia do sytuacji. Dorastający zmienia słownictwo, stopień formalności i sposób argumentowania zależnie od odbiorcy oraz celu wypowiedzi. Potrafi funkcjonować zarówno w rozmowie rówieśniczej, jak i w sytuacji oficjalnej lub dyskusji szkolnej.

Rozwinięte kompetencje leksykalne, gramatyczne i pragmatyczne pozwalają mu czytać oraz interpretować utwory literackie przeznaczone dla dorosłych. Może rozpoznawać symbole, znaczenia pośrednie oraz złożone intencje bohaterów i autorów.

Podsumowanie

Rozwój mowy jest procesem wielowymiarowym, obejmującym percepcję, produkcję, słownik, gramatykę, rozumienie, świadomość językową i pragmatykę. Rozpoczyna się jeszcze przed narodzinami, gdy płód reaguje na rytm, intonację i głos matki.

W pierwszych dwóch latach życia dziecko przechodzi od gruchania i gaworzenia do pierwszych słów, holofraz oraz połączeń dwuwyrazowych. Jednocześnie odkrywa umowny charakter nazw, buduje kategorie pojęciowe i uczy się wykorzystywać gesty oraz wokalizacje do wpływania na partnera i dzielenia z nim uwagi.

W wieku przedszkolnym gwałtownie rozwija się słownik i gramatyka. Dziecko tworzy coraz bardziej rozbudowane zdania, aktywnie uogólnia reguły i rozwija kompetencję narracyjną. W okresie szkolnym język staje się podstawowym narzędziem zdobywania wiedzy. Rozwija się świadomość metajęzykowa, język pisany oraz zdolność dostosowywania komunikatu do potrzeb odbiorcy.

W dorastaniu zwiększa się zakres słownictwa abstrakcyjnego, pogłębia rozumienie metafor, ironii i sarkazmu oraz doskonali umiejętność świadomego posługiwania się różnymi stylami języka.

Żadna pojedyncza teoria nie wyjaśnia całego tego procesu. Rozwój mowy jest wynikiem współdziałania biologicznych dyspozycji, dojrzewania mózgu, ogólnych zdolności poznawczych, mechanizmów uczenia się oraz doświadczeń społecznych. Dziecko jest aktywnym uczestnikiem tego procesu: odkrywa prawidłowości, tworzy hipotezy, sprawdza znaczenia i stopniowo wchodzi w językowy świat własnej społeczności.

Podstawa opracowania: Maria Kielar-Turska, „Rozwój mowy”.

Jeśli potrzebujesz pomocy w pisaniu nowej pracy z pedagogiki, to polecamy serwis [pisanie prac z pedagogiki](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac.